

MOLIYAVIY TAHLIL ASOSIDA MOLIYAVIY REJALASHTIRISH MASALALARI

O‘rinov Dilshodjon Axmadjonovich

Katta o‘qituvchi. Farg‘ona davlat universiteti

e-mail: urinov@gmail.com

Annotatsiya – mazkur maqolada korxonalarda moliyaviy rejalashtirish jarayonida moliyaviy tahlilning ahamiyati hamda foizga bog‘langan analitik usul asosida moliyaviy ko‘rsatkichlarni prognozlash masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda moliyaviy rejalashtirishning me‘yoriy va balans usullarining nazariy asoslari yoritilib, korxonada faoliyatini rejalashtirishda sotish hajmi, xarajatlar, aktivlar va majburiyatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilingan. Shuningdek, sotish hajmining o‘sishi sharoitida korxonaning kelgusi davr uchun moliyaviy natijalari, aktivlarga bo‘lgan ehtiyoji hamda tashqi moliyalashtirish zarurati foizga bog‘langan analitik model yordamida hisoblab chiqilgan. Moliyaviy hisobotlarning prognoz shakllarini tuzish orqali korxonaning moliyaviy barqarorligi, rentabelligi va qarz mablag‘lariga bo‘lgan ehtiyoji baholangan. Tadqiqot natijalari korxonalarda moliyaviy rejalashtirish samaradorligini oshirish, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish hamda strategik boshqaruv qarorlarini qabul qilishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: reja, moliyaviy reja, xarajat, xarajatlar elementlari, qarz mablag‘lari, tashqi moliyalashtirish, moliyaviy ko‘rsatkichlar, analitik usul.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi, raqobatbardoshligini saqlab qolishi va moliyaviy barqarorligini ta‘minlashi ko‘p jihatdan samarali moliyaviy rejalashtirish tizimiga bog‘liq. Moliyaviy rejalashtirish korxonaning kelgusi davrdagi moliyaviy imkoniyatlarini baholash, resurslarga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash, mablag‘lar manbalari va ulardan foydalanish yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, iqtisodiyotning globallashuvi, bozor kon‘yunkturasining tez o‘zgarishi va raqobat muhitining kuchayishi sharoitida moliyaviy qarorlarni ilmiy asoslangan holda qabul qilish zarurati yanada ortib bormoqda.

Moliyaviy rejalashtirish jarayonida korxonaning moliyaviy holati va xo‘jalik faoliyati natijalarini chuqur tahlil qilish muhim o‘rin tutadi. Moliyaviy tahlil orqali aktivlar va majburiyatlar tarkibi, daromadlar va xarajatlar dinamikasi, rentabellik darajasi hamda tashqi moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyoj baholanadi. Shu asosda korxonaning kelgusi rivojlanish strategiyasi ishlab chiqilib, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlari aniqlanadi.

Zamonaviy moliyaviy menejment amaliyotida rejalashtirishning turli usullari

qo‘llanilsa-da, foizga bog‘langan analitik usul (Percent of Sales Method) soddaligi va amaliy ahamiyati bilan ajralib turadi. Ushbu usul sotish hajmi bilan aktivlar, majburiyatlar va xarajatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash hamda korxonaning qo‘shimcha tashqi moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyojini baholash imkonini beradi. Natijada moliyaviy rejalarning asoslanganligi oshadi va boshqaruv qarorlarining samaradorligi ta‘minlanadi.

Mazkur maqolada moliyaviy tahlil natijalari asosida moliyaviy rejalashtirish masalalari tadqiq qilinib, foizga bog‘langan analitik usul yordamida korxonaning prognoz moliyaviy hisobotlarini shakllantirish, aktivlar va majburiyatlar tarkibidagi o‘zgarishlarni baholash hamda qo‘shimcha tashqi moliyalashtirish ehtiyojini aniqlashning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, mazkur usulning moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va korxonaning rivojlanishini rejalashtirishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining barqaror rivojlanishini ta‘minlashda moliyaviy rejalashtirish muhim boshqaruv vositasi hisoblanadi. Moliyaviy rejalashtirish korxonaning kelgusidagi moliyaviy holatini oldindan baholash, moliyaviy resurslarga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash hamda moliyaviy qarorlar samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu sababli mazkur masala iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan.

Moliyaviy rejalashtirish nazariyasining rivojlanishida M.M. Alekseevaning ilmiy ishlari muhim o‘rin tutadi. Muallif korxonaning faoliyatini rejalashtirishning iqtisodiy mohiyatini yoritib, moliyaviy rejalarning korxonaning strategiyasini amalga oshirishdagi ahamiyatini asoslab bergan. Uning fikricha, rejalashtirish korxonaning resurslaridan samarali foydalanish va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashning asosiy vositasidir.

T.N. Babich, I.A. Kozyeva, Yu.V. Vertakova va E.N. Kuzbojovlar bozor iqtisodiyoti sharoitida prognozlash va rejalashtirish masalalarini tadqiq etib, moliyaviy ko‘rsatkichlarni oldindan baholash usullarini ishlab chiqqanlar. Ularning tadqiqotlarida korxonaning faoliyatini rejalashtirishda balans, normativ va iqtisodiy-matematik usullardan foydalanishning afzalliklari ko‘rsatib berilgan.

Korporativ moliya nazariyasini rivojlantirishda Richard A. Brealey, Stewart C. Myers va Alan J. Marcuslarning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. Mualliflar korxonaning moliyaviy boshqaruvi, kapital tuzilmasini shakllantirish, moliyaviy prognozlash va tashqi moliyalashtirish ehtiyojini aniqlash masalalarini chuqur o‘rganganlar. Ular tomonidan tavsiya etilgan “foizga bog‘langan analitik usul” (Percent-of-Sales Method) moliyaviy rejalashtirish amaliyotida keng qo‘llanilib, korxonaning aktivlari, majburiyatlari va xarajatlari sotish hajmiga bog‘liq ravishda prognozlash imkonini beradi.

Xorijiy amaliyotda moliyaviy rejalashtirish jarayonida pro forma moliyaviy hisobotlar tuzish, qo‘shimcha tashqi moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash va korxonaning rentabelligini baholash masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi. Bunday yondashuv korxonaning kelajakdagi moliyaviy holatini oldindan baholash hamda moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy tahlil natijalaridan foydalangan holda moliyaviy rejalashtirish korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirish, investitsion va moliyaviy qarorlar sifatini yaxshilash hamda uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda korxonalar faoliyatini moliyaviy rejalashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish uchun kompleks yondashuvdan foydalanildi.

Tadqiqotning metodologik asosini moliyaviy menejment, korporativ moliya va moliyaviy rejalashtirish nazariyalari tashkil etdi. Tadqiqot davomida ilmiy bilishning quyidagi usullaridan foydalanildi:

- ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish;
- iqtisodiy va moliyaviy ko‘rsatkichlarni qiyosiy tahlil qilish;
- balans usuli;
- me‘yoriy (normativ) usul;
- foizga bog‘langan analitik usul (Percent-of-Sales Method);
- iqtisodiy-matematik hisob-kitoblar;
- mantiqiy umumlashtirish va tizimli tahlil usullari.

Tadqiqot jarayonida korxonalar buxgalteriya balansini hamda foyda va zararlar to‘g‘risidagi hisobot ma‘lumotlari asosida moliyaviy rejalashtirish modeli ishlab chiqildi. Bunda sotish hajmining o‘shishi bilan aktivlar, majburiyatlar va xarajatlar o‘rtasidagi mutanosib bog‘liqlik aniqlandi hamda korxonalar qo‘shimcha tashqi moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyoji hisoblab chiqildi.

Foizga bog‘langan analitik usul yordamida kelgusi davr uchun prognoz balans va prognoz foyda hamda zararlar hisobotlari shakllantirildi. Shuningdek, tashqi moliyalashtirish manbalari hajmi va ularning korxonalar moliyaviy natijalariga ta‘siri baholandi. Olingan natijalar asosida korxonalar moliyaviy barqarorligini ta‘minlash va moliyaviy rejalashtirish samaradorligini oshirish bo‘yicha xulosalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Moliyaviy rejalashtirishning me‘yoriy usuli ikki jihatda ko‘rib chiqiladi: tashqi va ichki. Tashqi muhit xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar uchun ma‘lum me‘yor va standartlarni belgilaydi. Shunday qilib, qonun bilan tasdiqlangan standartlar mavjud (soliq stavkalari, amortizatsiya stavkalari, zaxira fondiga ajratmalar stavkalari va boshqalar); Bundan tashqari, kompaniya ma‘lum sanoat standartlariga rioya qilishi kerak (sanoat standartlariga muvofiqligi, agar kompaniyaning to‘lov qobiliyati va kredit qobiliyati, masalan, bank tomonidan baholansa, ayniqsa muhimdir). Korxonalar ichki tartib-qoidalarni ham ishlab chiqadi. Mahsulotlarni uzluksiz ishlab chiqarish va sotishni ta‘minlash uchun xom ashyo va materiallar, tugallanmagan ishlab chiqarish va tayyor mahsulotlar uchun standartlar va normalar hisoblab chiqiladi. Standart usuldan foydalangan holda aylanma mablag‘larga bo‘lgan ehtiyojni aniqlash, bir tomondan, ishlab chiqarishda to‘xtab qolmaslikka imkon beradi, ikkinchi tomondan, omborlarda minimal balansni saqlashga yordam beradi, bu esa korxonalar moliyaviy

resurslarining bir qismini bo'shatadi. Korxonalar xarajatlarining bir qismi ham standartlashtiriladi va hisobot yili yakuni bo'yicha olingan sof foyda qabul qilingan me'yorlarga muvofiq iste'mol fondlari, jamg'arma va zaxira fondlari o'rtasida taqsimlanadi.

Balans usuli korxonalar ehtiyojlari va mavjud va jalb qilingan moliyaviy resurslar o'rtasidagi muvozanatni aniqlashga asoslangan. Korxonalar, bir tomondan, resurslardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari va hajmlarini, ikkinchi tomondan, zarur resurslarni olish hajmi va manbalarini ko'rsatadigan balansni tuzadi. Balans usuli biznesni rejalashtirishda pro-forma balansini tuzishda qo'llaniladi, bundan tashqari, balans usulining asoslari tushumlar va to'lovlar rejasini, daromadlar va xarajatlarni rejasini, to'lovlar kalendarini tuzishda qo'llaniladi;

Kompaniya faoliyatini kelgusi yil uchun ham rejalashtirish uchun maqsadli ko'rsatkichlarning qiymatlarini, birinchi navbatda, sotishdan tushgan tushumni va erishish mumkin bo'lgan savdo o'sish sur'atlarini ta'minlash shartlarini aniqlash kerak.

Amalda kompaniya faoliyatining rejalashtirilgan maqsadli ko'rsatkichlarini asoslash uchun turli usullar qo'llaniladi. Foizga bog'langan analitik usullar va modellar keng qo'llanila boshlandi. Ushbu modellarning mohiyati shundan iboratki, barcha asosiy xarajat moddalari, aktivlar va majburiyatlar prognoz qilingan sotishning ulushi sifatida ifodalanishi mumkin. Bundan tashqari, oddiy modellarda odatda chiziq (proporsional) bog'liqlik taxmin qilinadi. Murakkab modellarda har bir aktiv va passiv moddasi o'z hisoblash algoritmgacha ega bo'lishi mumkin. Bunday usullarning muhim xususiyati iqtisodiyotda klapan deb ataladigan kompensatsion o'zgaruvchidan foydalanish hisoblanadi. Bu qo'shimcha tashqi moliyalashtirishning izlanayotgan manbai bo'lib, ularsiz kompaniyaning kelajakdagi rivojlanish ko'rsatkichlarini ta'minlash mumkin emas.

Masalan, foizga bog'langan analitik usuldan foydalangan holda kompaniya sotish prognozini, balansni, daromadlar to'g'risidagi hisobotni va qo'shimcha moliyalashtirish zarurligini ishlab chiqishi mumkin. Ushbu prognoz shakllari har qanday moliyaviy rejaning asosiy tarkibiy qismlari bo'lib, ular asosiy ko'rsatkichlarni aniqlash va kompaniyaning moliyaviy hisobotlarini yaratish uchun ishlatiladi; Shu munosabat bilan kompaniyaning imkoniyatlari va afzalliklarini baholash uchun uning rivojlanish ko'rsatkichlarini rejalashtirishning balans usuli mavjud bo'lib, uning ayrim jihatlari ko'rib chiqaylik.

Korxonaning dastlabki balans. Faraz qilaylik, alkogolsiz ichimliklar sotuvchi tijorat tashkiloti mavjud. Kompaniyaning Balans hisoboti dastlabki shaklda 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Kompaniya balans hisoboti, ming so'm.

Aktiv	Summa	Passiv	Summa
Aylanmadan tashqari aktivlar	6000	Taqsimlanmagan foyda	4000
Tovar-moddiy zahiralarni	2000	Oddiy aksiyalar	1000
Debitorlik qarzi	1000	Uzoq muddatli qarzlarni	3000

Pul mablagʻlari	300	Qisqa muddatli qarzlari	0
Boshqa aylanma aktivlar	200	Kreditorlik qarzlari	1500
Jami aktivlar	9500	Jami passivlar	9500

Kompaniya balansidan shu narsa maʼlumki, u oʻz faoliyatini noldan boshlamagan. Joriy yil balans koʻrsatkichlarida u 4 million soʻm (taqsimlanmagan foyda) ishlab topgan. Bundan tashqari, uzoq muddatli toʻlov muddati bilan tavsiflangan aylanma aktivlar (6 million soʻm) quyidagilar bilan qoplanadi:

oʻz kapitali (taqsimlanmagan foyda + aksiyalar) – 5 million soʻm;
uzoq muddatli kreditlar - 1 million soʻm.

Inventarizatsiya foydalanilmagan uzoq muddatli kreditning qolgan qismi (2 million soʻm) hisobidan moliyalashtiriladi. Bu shuni anglatadiki, kompaniya moliyaviy ahvolini yomonlashtirmasdan qisqa muddatli kredit olsa, pulni tezda qaytara olmaydi.

1,5 million soʻm miqdorida uzoq muddatli aktivlarning qolgan summasini qoplash (debitorlik qarzlari, pul mablagʻlari va boshqa joriy aktivlar). qisqa muddatli qarzni bir xil darajada ushlab turish orqali taʼminlanadi. Bu qarz byudjetga, mol etkazib beruvchilarga va boshqa kreditorlarga qarzlarni oʻz ichiga olishi mumkin.

Aytaylik, ushbu kompaniya kelgusi yilda oʻz mahsulotlarini sotishni 50% ga oshirishni rejalashtirmoqda. Bundan tashqari, joriy yilda kompaniyaning savdo imkoniyatlaridan 100% foydalanilgan. Xarajatlar, aktivlar va oʻz-oʻzidan oʻzgarib turadigan balans passiv moddalari proporsional ravishda sotish hajmining oʻzgarishiga bogʻliq deb taxmin qilinadi. Bundan tashqari, kompaniyaning qabul qilingan dividend siyosatida aksiyadorlarga aksiya nominal qiymatining 50 foizi miqdorida yillik dividendlar toʻlanishi koʻzda tutilgan. Kompaniyaning joriy faoliyati natijalari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval.

Kompaniya foyda va zararlar toʻgʻrisidagi hisoboti, ming soʻm

№	Koʻrsatkich	Summa	Tushumga nisbatan foizda, %
1	Yillik daromad (tushum), YD	60 000	100,00
2	Sotilgan mahsulot tannarxi, T	48 000	80,00
3	Yalpi foyda, YF	12 000	20,00
4	Sotish va maʼmuriy xarajatlar, SMX	9000	15,00
5	Sotishdan olingan foyda (operatsion foyda), OF	3000	5,00
6	Kredit boʻyicha foizlar, Kfoiz	600	1,00
7	Soliq toʻlanguncha foyda, STF	2400	4,00
8	Foyda soligʻi (20 %), FS	480	0,80

9	Sof foyda, SF	1920	3,2
10	To'langan dividendlar	500	0,83
11	Taqsimlanmagan foyda, TF	1420	2,36
12	Umumiy xarajatlar, UX	57600	96,00
13	Amalga oshirilgan xarajatlar rentabelligi, R, %	2,46	—

2-jadvaldagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, sotishdan tushgan tushumda tannarxning ulushi 80% ni tashkil qiladi. Bu shuni anglatadiki, tovarlarga qo'shimcha qiymat qo'yish darajasi ancha yuqori (o'rtacha 25%). Darhaqiqat, tovarlarni sotib olish narxiga o'rtacha belgilash koeffitsienti:

$$\text{Marja} = 60 \text{ million so'm.} / 48 \text{ million so'm.} = 1.25.$$

Operatsion xarajatlar (sotish va ma'muriy xarajatlar) daromadning 15% ni tashkil qiladi. Kelgusi yilni rejalashtirishda xarajatlarning daromaddagi ulushi bir xil darajada (80%) qoladi deb taxmin qilinadi. Shu bilan birga, qat'iy tejash rejimi tufayli operatsion xarajatlar daromadning bir xil 15% dan oshmasligi kerak.

Kompaniya aktsiyalarining bir aktsiya nominal qiymati 20 so'm bo'lsin. Bu shuni anglatadiki, muomaladagi aktsiyalar soni: $1\ 000\ 000 \text{ so'm.} / 20 \text{ so'm.} = 50\ 000$ dona.

Shu bilan birga, yil oxirida har bir aktsiya uchun 10 so'm miqdorida dividendlar to'lanadi. ($20 \text{ so'm.} \times 50\%$).

Aktsiyalarning to'liq to'plamiga asoslanib, bu quyidagicha bo'ladi: $10 \text{ so'm.} \times 50\ 000 \text{ dona.} = 500\ 000 \text{ so'm.}$

Shunday qilib, daromad solig'i va dividendlarni to'lagandan so'ng, foydaning dastlabki miqdorining yarmidan bir oz ko'prog'i qoladi - taxminan 56% ($1,354 \text{ ming so'm} / 2,400 \text{ ming so'm} \times 100\%$). Bu kompaniya faoliyatining sarflangan xarajatlarga nisbatan nisbatan past rentabellik darajasiga olib keladi (2,35%).

Kelgusi yil uchun moliyaviy rejalashtirish. Ushbu bosqichda biz kompaniyaning kelgusi yil uchun moliyaviy rejasini ishlab chiqamiz.

Kelajakda sotish hajmining o'sish sur'ati bazaviy darajaning 50% ini tashkil qiladi. Shuning uchun prognoz qilingan savdo hajmi quyidagicha bo'ladi: $YD = 60\ 000 \text{ ming so'm.} \times (1 + 0,5) = 90\ 000 \text{ ming so'm.}$

Kelajakdagi xarajatlarning asosiy elementlari:

sotish tannarxi (Stan): $90\ 000 \text{ ming so'm.} \times 0,80 = 72\ 000 \text{ ming so'm.}$

doimiy xarajatlar (Dxar): $90\ 000 \text{ ming so'm.} \times 0,15 = 13\ 500 \text{ ming so'm.}$

Ko'rib chiqilayotgan kompaniyaning daromadlari to'g'risidagi hisobotning prognoz ko'rsatkichlari 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadvaldagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, hisoblashning birinchi bosqichida "Kredit bo'yicha foizlar" xarajat moddasi o'zgarishsiz qoldi. Buning sababi, kompaniya faoliyatida kutilayotgan o'sishni ta'minlash uchun qancha qarz mablag'lari

talab qilinishi hisoblashning ushbu bosqichida ma'lum emas.

3-jadval

Hisoblash bosqichlari bo'yicha kompaniyaning foyda va zararlari to'g'risidagi hisobot, ming so'm.

Ko'rsatkichlar	Hisoblash bosqichlari							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Yillik daromad (tushum), YD	90000,00	90000,00	90000,00	90000,00	90000,00	90000,00	90000,00	90000,00
2. Sotish tannarxi, Tsotish	72000,00	72000,00	72000,00	72000,00	72000,00	72000,00	72000,00	72000,00
3. Yalpi foyda, YF	18000,00	18000,00	18000,00	18000,00	18000,00	18000,00	18000,00	18000,00
4. Doimiy xarajatlar (sotish + ma'muriy xarajatlar), Xdoim	13500,00	13500,00	13500,00	13500,00	13500,00	13500,00	13500,00	13500,00
5. Sotishdan olingan foyda (operatsion foyda), OF	4500,00	4500,00	4500,00	4500,00	4500,00	4500,00	4500,00	4500,00
6. Kredit bo'yicha foizlar, Xfoiz	600,00	876,00	920,16	927,23	928,36	928,54	928,57	928,57
7. Soliq to'languncha foyda, STF	3900,00	3624,00	3579,84	3572,77	3571,64	3571,46	3571,43	3571,43
8. Foyda solig'i (20%), FS	780,00	724,80	715,97	714,55	714,33	714,29	714,29	714,29
9. Sof foyda, (7 band - 8 band), SF	3120,00	2899,20	2863,87	2858,22	2857,32	2857,17	2857,15	2857,14
10. Dividendlarni to'lash (30%)	500,00	500,00	500,00	500,00	500,00	500,00	500,00	500,00
11. Taqsimlanmagan foyda, TF (9-band – 10-band)	2620,00	2399,20	2363,87	2358,22	2357,32	2357,17	2357,15	2357,14
12. Barcha xarajatlar yig'indisi (2-band + 4-band + 6-band)	86100,00	86376,00	86420,16	86427,23	86428,36	86428,54	86428,57	86428,57
13. Amalga oshirilgan xarajatlarning rentabelligi, R, % (11-band /12-band)	3,04	2,78	2,74	2,73	2,73	2,73	2,73	2,73

Kredit bo'yicha foizlar 3-jadvalda ko'rsatilgan bolib, u 4-yordamchi jadvalga muvofiq hisoblab chiqilgan.

Ushbu hisoblashlarning ma'nosi shundaki, har bir bosqichda qo'shimcha qarz mablag'larining zarur miqdori aniqlanadi va shu miqdorga asoslanib, keyingi bosqichda ssuda bo'yicha foizlar miqdori taxmin qilinadi. Ularni 3-jadvalga almashtirgandan so'ng hisoblashning yakuniy natijalari aniqlanadi va ushbu jarayon balansdagi aktivlar va passivlar summolari to'liq mos kelguncha davom etadi.

4-jadval.

Hisoblash bosqichlari bo'yicha kredit uchun foizlarni aniqlash, ming so'm.

Hisoblash bosqichi	Kredit uchun foizlar	
	Hisob-kitob	Summa
1	3000 x 0,20	600
2	4380 x 0,20	876
3	4600,80 x 0,20	920,16
4	4636,13 x 0,20	927,23
5	4641,78 x 0,20	928,36
6	4642,68 x 0,20	928,54
7	4642,83 x 0,20	928,57
8	4642,85 x 0,20	928,57

Shundan kelib chiqqan holda, aktivlarga bo'lgan ehtiyojni bashorat qilishga kirishamiz. Xo'jalik amaliyotidan ma'lumki, boshqa barcha narsalar teng bo'lgan taqdirda (masalan, aktivlar aylanuvchanligi doimiy bo'lsa), sotish hajmi va aktivlarga bo'lgan ehtiyoj o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri proporsional bog'liqlik qabul qilinishi mumkin. Buni hisobga olgan holda, kompaniya prognoz balansining "Aktivlar" bo'limi 5-jadvalda ko'rsatilgan shaklni oladi.

5-jadvaldan ko'rinib turibdiki, sotishning kutilayotgan o'sishi zarur aktivlarning mos ravishda o'sishini talab qiladi. Bunday holda, aktivlarning o'sishi 4750 ming so'mni tashkil etdi.

Keyingi qadam kompaniya balansidagi "Passivlar" bo'limidagi o'zgarishlarni prognoz qilishdir. Bunda quyidagilarni e'tiborga olish maqsadga muvofiq: o'z-o'zidan o'zgarib turadigan kreditorlik qarzlari, birinchi taxmin sifatida, sotish hajmiga mutanosib ravishda ham olinishi mumkin. Ya'ni, u 50% ga o'sadi (1,5 marta o'sadi).

5-jadval.

Kompaniya balansi «Aktiv» bo'limining bashorati, ming so'm

Aktiv	Haqiqiat	Hisob-kitob	Reja	O'zgarish
Aylanmadan tashqari aktivlar	6000	6000 x 1,5	9000	3000
Tovar-moddiy zaxiralar	2000	2000 x 1,5	3000	1000
Debitorlik qarzlari	1000	1000 x 1,5	1500	500
Pul mablag'lari	300	300 x 1,5	450	150
Boshqa aylanma mablag'lar	200	200 x 1,5	300	100
Jami aktivlar	9500	9500 x 1,5	14 250	4750

Uzoq muddatli kreditlar hajmi o'tgan qarorlar natijasi bo'lib, daromadlarning o'sish sur'ati bilan bevosita bog'liq emas. Shuning uchun birinchi bosqichda kreditlar

hajmi doimiy deb hisoblanadi. Oddiy aksiyalarning narxi sotish hajmining o'sishi tufayli o'zgarmaydi. Yana bir narsa shundaki, taqsimlanmagan foyda miqdori hisob-kitobning birinchi bosqichida olingan foyda (2620 ming so'm) hisobiga ortadi (3-jadvalga qarang). Natijada buxgalteriya balansining "Passivlar" bo'limining dastlabki prognozi quyidagi shaklga ega bo'ladi (6-jadval).

6-jadval.

Birinchi bosqichda kompaniya balansining "Passivlar" bo'limining prognozi, ming so'm.

Пассив	Haqiqat	Hisob-kitob	Reja	O'zgarish
Taqsimlanmagan foyda	4000	4000 + 2620	6620	2620
Oddiy aksiyalar	1000	—	1000	—
Uzoq muddatli kreditlar	3000	—	3000	—
Qisqa muddatli qarzlari	0	—	—	—
Kreditorlik qarzlari	1500	1500 x 1,5	2250	750
Jami majburiyatlar	9500	—	12 870	3370

"Aktivlar" va "Passivlar" bo'limlarini taqqoslashdan ko'rinib turibdiki, balans tengligi buzilgan. Aktivlar miqdori majburiyatlar miqdoridan oshadi: 14 250 ming so'm. > 12 870 ming so'm. Buning sababini tushuntirish oson: ichki manbalardan olingan moliyaviy resurslarning ko'payishi (kreditorlik qarzlari va taqsimlanmagan foyda) aktivlarga bo'lgan umumiy ehtiyojni qondirish uchun yetarli emas. Bundan kelib chiqadiki, qo'shimcha tashqi moliyalashtirish miqdori 1 380 ming so'mni tashkil qilishi kerak. (14 250 ming so'm - 12 870 ming so'm). Buni boshqa yo'l bilan tekshirish mumkin - aktivlardagi o'zgarishlar miqdoridan majburiyatlarning o'zgarishi miqdorini olib tashlash orqali: 4 750 ming so'm - 3 370 ming so'm. = 1380 ming so'm.

Tovar-moddiy zaxiralar 1 million so'mga ko'payganligi sababli, kompaniya qisqa muddatli kreditni bir xil miqdorda jalb qilish ko'rinishidagi joriy majburiyatlarni oshirishga va qolgan ehtiyojni (380 ming so'm) qo'shimcha uzoq muddatli kreditni jalb qilishga (7-jadvaldagi hisob-kitobning ikkinchi bosqichi) bog'lashga qaror qildi. Aslida, bu hisob-kitob uchun qarz kapitalining bunday bo'linishi muhim emas, chunki bu yerda kredit stavkasi bir xil (20%).

7-jadval.

Hisoblash bosqichlari bo'yicha kompaniya balansining "Passivlar" bo'limining prognozi, ming so'm

Пассив	Hisoblash bosqichlari							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Taqsimlanmagan foyda	6620,00	6399,20	6363,87	6358,22	6357,32	6357,17	6357,15	6357,14
Oddiy aksiyalar	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00
Uzoq muddatli kreditlar	3000,00	3380,00	3600,80	3636,13	3641,78	3642,68	3642,83	3642,85
Qisqa muddatli qarzlari	0,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00	1000,00

Kreditorlik qarzlari	2250,00	2250,00	2250,00	2250,00	2250,00	2250,00	2250,00	2250,00
Jami majburiyatlar	12870,00	14029,20	14214,67	14244,35	14249,10	14249,86	14249,98	14250,00

7-jadvaldan ko'rinib turganidek, ikkinchi bosqichda balansning aktiv va passiv moddalari o'rtasidagi farq kamaydi va 220,80 ming so'mni tashkil etdi (14 250 ming so'm – 14 029,20 ming so'm). Ushbu miqdorni hisoblashning uchinchi bosqichi uchun tashqi moliyalashtirish miqdoriga ko'paytirish kerak bo'ladi va 3-jadvaldagi xuddi shu bosqich uchun butun hisob-kitobni takrorlash kerak bo'ladi (majburiyat moddalarining summasi balans aktivlaridagi qiymatiga keltirilgunga qadar (14 250 ming so'm)). 7-jadvalda bu tenglik hisoblashning oltinchi bosqichida sodir bo'lgan. Shuni ta'kidlash kerakki, rentabellik hisoblashning uchinchi bosqichiga qadar har doim pasayadi va keyin deyarli o'zgaraydi (3-jadvalga qarang). Biroq, hisoblashning oxirgi bosqichida u asl nusxadagidan yuqori bo'lib chiqadi (2-jadvalga qarang).

Kerakli tashqi moliyalashtirishni hisoblash ancha vaqt talab etadi. Agar ushbu ko'rsatkichlarni hisoblashning analitik usuliga o'tadigan bo'lsak, hisoblash usuli sezilarli darajada soddalashtirilishi mumkin. Buning uchun ikkita tenglama (ikki noma'lum miqdor bilan) tizimini yaratish kerak.

Birinchi tenglama taqsimlanmagan foyda (TF) va qarz kapitali (QK) yig'indisi: $TF + QK = 14\ 250 - 1\ 000 - 2\ 250 = 11\ 000$.

Ikkinchi tenglama rejalashtirilgan yil uchun taqsimlanmagan foydani hisoblash formulasidan kelib chiqadi: $TF - 4000 = 4500 - QK \times 0,20 - (4500 - QK \times 0,20) \times 0,20 - 500$ daromadni aks ettiradi ning davri. Biroz transformatsiyadan so'ng, bu tenglama quyidagicha ko'rinadi: $TF = (4500 - 900 - 500 + 4000) - (0,2 - 0,04) \times QK$.

$TF + 0,16 \times QK = 7100$. Bu tenglamalar tizimini yechish uchun birinchidan ikkinchi formulani ayirib tashlaymiz: $TF + QK - (TF + 0,16 \times QK) = 11\ 000 - 7\ 100$.

$$QK \times 0,84 = 3900.$$

$$QK = 3900 / 0,84 = 4642,85 \text{ ming so'm.}$$

Keyin taqsimlanmagan daromad bo'ladi: $TF = 11\ 000 - QK = 11\ 000 - 4642,85 = 6357,14$ ming so'm.

Bu shuni anglatadiki, rejalashtirilgan yil uchun taqsimlanmagan foyda: $6357,14$ ming so'm. - 4000 ming so'm. = $2357,14$ ming so'm.

Biz 3-jadvaldagi kabi qiymatni oldik. Hisoblangan ma'lumotlarga asoslanib, 7-jadvaldagi balansning passiv qismini darhol (oralik hisob-kitoblarsiz) to'ldirish mumkin (hisoblashning sakkizinchi bosqichiga qarang).

Shuni ta'kidlash kerakki, kreditlar yoki kreditlar orqali kompaniyaning tashqi moliyalashtirishga qaramligini kamaytiradigan boshqa stsenariylar ham mavjud.

XULOSA

Moliyaviy rejalashtirish korxonada moliyaviy barqarorligini ta'minlash, resurslardan samarali foydalanish va strategik maqsadlarga erishishning muhim boshqaruv vositasi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, moliyaviy rejalashtirish jarayonida analitik usullardan, xususan, sotish hajmiga foizli bog'langan prognozlash usulidan foydalanish korxonaning kelgusi davrdagi moliyaviy holatini baholash va moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini aniqlash imkonini beradi.

Maqolada ko‘rib chiqilgan hisob-kitoblar asosida sotish hajmining 50 foizga oshishi aktivlarga bo‘lgan ehtiyojning ham mutanosib ravishda ortishiga olib kelishi aniqlandi. Biroq ichki moliyalashtirish manbalari, jumladan taqsimlanmagan foyda va kreditorlik qarzlari o‘shishi mazkur ehtiyojni to‘liq qoplash uchun yetarli emasligi ma‘lum bo‘ldi. Natijada korxonaga qo‘shimcha tashqi moliyalashtirish manbalarini jalb etishi zarurligi asoslandi.

Tahlil jarayonida moliyaviy hisobotlarni prognozlash va balans usulini qo‘llash orqali tashqi moliyalashtirishga bo‘lgan ehtiyoj miqdori aniqlandi. Shu bilan birga, analitik tenglamalar usulidan foydalanish ko‘p bosqichli hisob-kitoblarni soddalashtirishi va tashqi qarz mablag‘lariga bo‘lgan ehtiyojni tez hamda aniq hisoblash imkonini berishi isbotlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy rejalashtirishda foizga bog‘langan analitik usulni qo‘llash korxonalarga sotish hajmini oshirish bilan bog‘liq moliyaviy oqibatlarni oldindan baholash, moliyaviy tavakkalchiliklarni kamaytirish va kapital tuzilmasini optimallashtirish imkonini yaratadi. Shuningdek, mazkur yondashuv korxonaning tashqi qarz mablag‘lariga qaramligini pasaytirish, dividend siyosati va investitsiya qarorlarini takomillashtirish hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Umuman olganda, moliyaviy tahlil asosida amalga oshiriladigan moliyaviy rejalashtirish korxonalarining uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini shakllantirish, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va bozor sharoitida raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Rahimov M.Y., Kalandarova N.N. Moliyaviy tahlil. Darslik. – T.: Iqtisod-Moliya, 2019. – 736 b.
2. Pardaev M.Q., Isroilov J.I., Isroilov B.I. Iqtisodiy tahlil. O‘quv qo‘lanma. – T.: Print Line Group, 2017. – 533 b.
3. Қўзиёв И.Н., Ибрагимов А.Т. Корпоратив молия. – Тошкент: Iqtisod-Moliya, 2021. – 432 б.
4. Шодмонов Ш.Ш., Ғофуров У.В. Иқтисодиёт назарияси. – Тошкент: Iqtisod-Moliya, 2020. – 512 б.
5. Алексеева М. М. Планирование деятельности фирмы: учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2003. 248 с.
6. Бабич Т. Н., Козьева И.А., Вертакова Ю.В., Кузьбожев Э.Н. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2012. 336 с.
7. Fundamentals of Corporate Finance, Third Edition by Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, and Alan J. Marcus. Copyright © 2001, 1999, 1995, by The McGraw-Hill Companies, Inc.
8. Fundamentals of Corporate Finance, Tenth Edition by Richard A. Brealey, Stewart C. Myers, and Alan J. Marcus. Copyright © 2020 by McGraw-Hill Education.
9. Brigham E.F., Ehrhardt M.C. Financial Management: Theory and Practice. – 16th ed. – Boston: Cengage Learning, 2021. – 1184 p.
10. Ross S.A., Westerfield R.W., Jordan B.D. Fundamentals of Corporate Finance. –

13th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2022. – 912 p.

11. Van Horne J.C., Wachowicz J.M. Fundamentals of Financial Management. – 15th ed. – Harlow: Pearson Education, 2019. – 720 p.

12. Gitman L.J., Zutter C.J. Principles of Managerial Finance. – 15th ed. – Boston: Pearson, 2018. – 720 p.